

Nihada Ibrišimović

Ilijaška toponimija

Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu, Institut za jezik, 2022., 513 str.

Potkraj 2022. godine Institut za jezik Univerziteta u Sarajevu objavio je u svojoj ediciji *Radovi* (br. XXXI) knjigu *Ilijaška toponimija* Nihade Ibrišimović. Riječ je o iscrpnom i, rekao bih odmah na početku, kapitalnom djelu bosanskohercegovačke onomastike, kako po svom volumenu (513 stranica) tako, još više, i po svom sadržaju. Knjiga je razdijeljena u sedam velikih poglavlja (*Uvod, Istraživani areal, Naselja, Klasifikacija toponima, Zaključak, Literatura i Dodaci*), kojima su obuhvaćene sve relevantne točke istraživanja i prezentacije ilijaške toponimije.

Budući da sam rad kolegice Ibrišimović pratio dugi niz godina (još u istraživačkom postupku i u pripremi disertacije) te sam njezinim radom bio vrlo zadovoljan, zamoljen sam, i to sam prihvatio, da budem jedan od ocjenjivača *Ilijaške toponimije*. Svoju ocjenu, neznatno prilagođenu za ovaj prikaz, donosim u nastavku.

Imenovanje u najširem smislu riječi neprimjetan je pratilac svakoga pojedinca i sastavnica svakodnevnice komunikacije iako se to možda tako ne čini. Ta se činjenica uzima kao nešto samorazumljivo. Ne ulazi se ni u postupke ni u metode kako se ta komunikacija ostvaruje. To je nešto poput hodanja ili rada srca. Zbog toga, ali i zbog mnogih drugih razloga društvene i jezične prirode, onomastička (osobito toponomastička) istraživanja, našla su se, unatoč svojoj važnosti, na margini jezičnih interesa. To nije slučaj samo u Hrvatskoj te Bosni i Hercegovini, već i općenito u svijetu. Iako nisam dovoljno upućen u bosanskohercegovačka onomastička istraživanja, ipak smatram da je knjiga Nihade Ibrišimović *Ilijaška toponimija* revolucionarno djelo za bosanskohercegovačku onomastiku, osobito toponomastiku, kako po svojoj metodi i prezentaciji, tako i po svojoj znanstvenoj pedantnosti, opsežnosti i temeljitosti u interpretaciji.

Po tradiciji ovakve nas knjige najprije pokušavaju upoznati s istraživanim prostorom u najširem smislu riječi. Nihada Ibrišimović postupila je upravo na taj način, no autoričina prezentacija nejezičnih podataka vezanih uz ilijaški prostor nadilazi sva očekivanja. Nevjerojatan je broj geografskih, povijesnih, demografskih i svih drugih činjenica koje donosi. Reklo bi se – u nekom manje ozbiljnom prikazu – da oni doslovno ostavljaju bez daha. Gotovo da ne postoji područje (gospodarsko, društveno, povijesno, etnološko...) koje nije dotaknuto, vazda vrlo iscrpno. Želio bih naglasiti da je takav pristup od izuzetne važnosti zato što u onomastici, a osobito u toponomastici, svi aspekti istraživanja prostora, kako prirodni tako i

društveni, ostavljaju svoj trag u imenu. Imena, toponimi, nijemi su svjedoci svega što je prirodno i društveno oblikovalo neku zajednicu pa, kada su detaljno istraženi i predstavljeni, mogu doprinijeti i doprinose novim spoznajama ponekad više i od najpedantnijih povijesnih opisa. Možda sam osobno impresioniran ovim činjenicama više od sarajevskih kolega zato što mi je najveći broj podataka o ilijaškoj općini do danas bio nepoznat. Ali nije samo to! I ovdje je riječ o svijesti autorice da je onomastika znanstvena disciplina koja funkcionira i ima svoje poslanje samo u odnosu između stvarnosti i jezične manifestacije te stvarnosti. I zato su ti podaci dragocjeni i služe na čast autorici.

Podloga je ovaj knjizi korpus toponima koji je Nihada Ibrišimović prikupila iz više izvora. Među tim izvorima dvije su skupine najvažnije: pisani podaci (povijesni i manje-više suvremeni) i usmeni, prikupljeni anketiranjem sugovornika na terenu. Na taj je način autorica došla do iznimno velikoga korpusa toponimskih likova koje je potom podvrgla minucioznoj obradi, jezičnoj i izvanjezičnoj, pa sistematizaciji i prezentaciji. Odmah ću naglasiti: izrazito uspješno! Ne umanjujući vrijednost nijednoga elementa korpusa, najprije bih se kratko osvrnuo na onaj prikupljen brižnim i pedantno izvedenim terenskim istraživanjem u ilijaškoj općini. Sve donedavno, ali i danas, kabinetska onomastička istraživanja pretezala su nad terenskima. Arhivski, katastarski, bibliotečni, bilježnički i kartografski izvori uvijek su išli ispred terenskih. Postojala su za to najmanje dva razloga. Oduvijek se smatralo da starost dokumenta i ono što je zapisano „više vrijedi“ (*scripta manent*) od onoga što je samo izrečeno i nije zapisano (*verba volant*). Stara se građa uzimala prestižnijom i vjerodostojnijom iako iz strogo onomastičke perspektive ta činjenica nema nikakve težine. Onimijski podaci poistovjećivali su se tako s povijesnima bez obzira na njihovu onomastičku pouzdanost, a povijest je *prava* znanost – to se zna! S druge strane, do podataka se na taj način dolazilo bez poteškoća u ugodnim prostorima knjižnica i arhiva. Nije bilo potrebno pješačiti od zaselka do zaselka, do zaboravljenih i često napuštenih kuća, u potrazi za posljednjim sugovornicima. Međutim, na tim, najčešće ruralnim područjima, isto kao i na udaljenim otocima, žive posljednji govornici u čijoj su memoriji pohranjena znanja o imenima, o toponimima. Nakon njihove smrti nitko ih više neće moći prenijeti. A ta vrsta građe, ako se ne zabilježi, bit će trajno izgubljena i naši će identiteti biti okrnjeni. Ustvari, oni to već jesu! Iz osobnoga iskustva znam koliko je teško manipulirati tako dobivenom građom i koliko jezikoslovna javnost malo do toga drži. Zbog svega toga smatram da je Nihada Ibrišimović izborom i provedbom takve metodologije, usprkos svim saznanjima i teškoćama s kojima je bila upoznata, napravila ne samo znanstveno postignuće već i domoljubni čin, čin očuvanja važne jezične baštine za buduće naraštaje i za buduće istraživače.

To međutim ne znači da ona druga građa, potvrđena u dokumentima, nije važna ili ne daje Bože manje vrijedna. Ni u kojem slučaju! Podaci koji nam dolaze iz

pisanih izvora toliko su brojni i toliko raznovrsni da u najboljem smislu riječi daju pečat čitavom korpusu. I ovdje treba upozoriti na jednu naizgled nevažnu pojedinost. Naime, *svaka je puška ubojita iz ruke Mandušića Vuka* – da parafraziram Njegoša. Mnogi su se povijesni podaci i rasprave o njima pokazali beskorisnima ako bi se koristili nestručno i u svrhe koje nisu kompatibilne s ciljem istraživanja. Jednom riječju, i u ovom je slučaju Nihada Ibrišimović pokazala veliku umješnost u upravljanju građom koju je sama sebi priskrbila. Nije moguće u ovoj prilici ulaziti u podrobnu analizu potvrđenoga leksika, kako zbog njegove voluminoznosti tako i zbog njegove raznovrsnosti. No, svakako treba istaknuti da ga je autorica iskoristila i predstavila na najbolji mogući način.

Druga je velika vrijednost ove knjige korpus toponima kao takav, njegova sistematizacija i prezentacija, a prije svega njegova iscrpnost. Čini se da se više nije moglo. Unatoč činjenici da je obrađeno više od šest tisuća toponimskih likova, potpuno je jasno da je nemoguće doći do konačnoga broja toponima nekoga areala. To čak ne bi bilo realno ni onda kada bismo došli i do posljednjega podatka. Jezik je otvoren sustav, tako dinamičan da ga jednostavno nije moguće zaustaviti za svagda, a osobito to nije moguće kada je riječ o onom jezičnom sloju koji se odnosi na leksik i *ipso facto* na toponimijski leksik. Riječ je dakle o idealu prema kojemu se teži i siguran sam, na temelju onoga što sam pročitao, da je Nihada Ibrišimović taj ideal dosegla.

Moja praksa i praksa mojih suradnika bila je da u ovakvim monografskim djelima razdvajamo povijesnu i općenito dokumentiranu građu od terenske (suvremene). Metodološki je to bilo utemeljeno iako su postojale i slabe točke takva pristupa, a njih smo nastojali kompenzirati na različite načine, najčešće dodatnim radovima iz pojedinih za onomastiku relevantnih područja. Nihada Ibrišimović opredijelila se za integraciju svih podataka – i kartografskih, i pisanih, i terenskih – u jedinstven korpus. Jednu vrstu podataka razlikujemo od druge bez poteškoća i po tome što oni iz dokumenata nisu akcentuirani, a terenski jesu. Zajedničko tretiranje podataka moglo bi se shvatiti kao prigovor, ali u suštini nije. Jer, da se autorica odlučila za drugačiji pristup, bila bi zapala u teškoće, što bi odužilo i otežalo ionako kompleksan posao. Od iznimne je važnosti što Nihada Ibrišimović sama upućuje na problem. Iako je nemoguće u prozodijskom smislu ujednačiti korpus, dovoljan broj prozodijskih zapisa s terena (u ostatku korpusa) nedvojbeno svjedoči o svim jezičnim značajkama istraživanoga područja, pa i prozodijskim. Uostalom, autorica je to vrlo temeljito i eksplicitno pokazala u potpoglavljima 2.4., 3.2.5., 3.2.6. te kroz čitavo 4. i 7. poglavlje.

Izborom integracije jednih i drugih toponimskih likova u jedinstven korpus postignuta je maksimalna iscrpnost podataka u jedinstvenom prezentacijskom obrascu. Korpus toponima obuhvaća dakle i makroreferente i mikroreferente i, posljedično tomu, makrotoponime (koje malotko tako zove) i mikrotoponime

(koje svi tako zovu osim autora ovih redaka). Ne bih koristio ovaj prikaz za raspravu o „mikrotoponimima” jer sam to činio više puta na mjestima koja su bila primjerena za to. Ukratko, prihvaćam termin „mikrotoponim” kojim se služi autorica i gotovo svi drugi onomastičari. Usput rečeno, Nihada Ibrišimović na samom je početku knjige (gdje govori o terminologiji) vrlo pouzdano i kompetentno odredila svoju poziciju.

Što je iscrpnost popisa? Svi stari onomastičari na čelu s Petrom Skokom bavili su se dominantno „važnim” toponimima. „Mikrotoponimi” nisu nikada privlačili osobitu pozornost starijih generacija istraživača. Tek su rijetki autori, barem kada je riječ o hrvatskoj toponimiji, posvećivali pažnju terenskim istraživanjima i imenima mikroreferenata. Ako je suditi po navedenoj literaturi u knjizi, ni u Bosni i Hercegovini nije bilo bitno drugačije. No, pokazalo se, upravo suprotno ukorijenjenoj praksi, da „mikrotoponimi” često donose više informacija, kako jezičnih tako i izvanjezičnih, od velikih i važnih toponima. Njihova je tvorba kompleksnija, prozodija i morfologija često čuvaju najstarije obrasce, a referentnost je neopisivo veća. Ova knjiga to jasno pokazuje na bezbroj mjesta. Zato i ovu činjenicu smatram jednim od važnih doprinosa Nihade Ibrišimović, a vrijeme će, nadam se, pokazati u kojoj smo mjeri bili u pravu i ja i autorica.

Klasifikacija toponima i nakon toga njihova ubikacija na toponomastičke karte jedan je od najtežih poslova u ovakvim radovima, osobito onda kada se nađemo pred iznimno velikim korpusom. Osim svim jezičnim činjenicama koje stoje u vezi s formom toponima, toponimskim likom (koje je autorica obradila do najsitnijih detalja), treba se okrenuti i onim drugima, nejezičnim ili izvanjezičnim. Bez toga suodnosa između formalnoga i sadržajnoga onomastička istraživanja nisu cjelovita. Autorica je uložila izniman trud da građu predstavi na jedinstven i transparentan način, a to znači da svaki lik (poredan po abecedi, ali drugačije) ima svoju akcentuiranu potvrdu ako je zabilježen na terenu, odnosno referentnu potvrdu ako je iz dokumenata, svoj referentni broj u odnosu na toponomastičku kartu te svoju etimologiju.

Jedino što mi se čini nedovoljno preciznim (i nepotpunim) u ovoj knjizi jest pristup etimološkim rješenjima. Moj je opći stav za ovakvu vrstu radova da ulaznje u etimologiju nije nužno, unatoč činjenici da bi se bez etimološke analize teško pristupilo pitanjima motivacije imena, a ta su pitanja tradicionalno poticala najviše interesa kod istraživača, iako u hijerarhiji onomastičkih prioriteta ne stoje na prvom mjestu. S druge pak strane, potpuno je razumljivo da je autorica upravo zbog navedene činjenice (motivacije imena) pribjegla reduciranim etimološkim uputama (*etimologia remota*). Pokušao sam pobrojiti sve jezike koji su potvrđeni u toponimskim likovima i došao sam do broja šesnaest. Kakav status koji od njih ima i koliko je prisutan u pojedinom onimijskom polju, drugo je pitanje koje bi zahtijevalo i dodatnu analizu u koju na ovom mjestu i za ovu priliku

jednostavno neću ulaziti. U tolikoj šumi riječi raznorodne provenijencije, minimalne etimološke upute svakako su potrebne. Naime, problem je ovdje na drugom mjestu. Da bi se pristupilo etimološkim rješenjima, nije dovoljno gledati samo formalnu podudarnost između jezika davaoca i potvrde u toponimskom liku jezika primaoca, već činjenicu korespondira li sadržaj leksema u polaznom jeziku sa „sadržajem” u liku toponima. Taj dio odnosa nije svaki put razrađen iako je na mnogim primjerima pouzdan. Objektivno gledano, detaljnija razrada nije nužna. Takvoj bi se razradi ovako kompleksnoga korpusa mogla posvetiti još jedna knjiga. Mislim da za ovu prigodu to nije nužno.

Mnogo je područja koja nisam dodirnuo, a važna su za onomastičku interpretaciju podataka. Tu na prvom mjestu mislim na jezične podatke, fonološki i fonetski opis, morfološku i morfosintaktičku tvorbu toponimskih likova. Za jedno i drugo mogao bih reći da je besprijeckorno učinjeno, pa sam odlučio da se ni na to područje neću posebno osvrtnati.

Za ovakva djela od osobite su važnosti referentna kazala, a kazala su u knjizi tako napravljena da svatko zainteresiran i minimalno upućen u materiju može pouzdano, na brz i jednostavan način (uz pomoć referentnih indikacija) doći do svakoga podatka. S kazalima idu i toponomastičke karte. Toponomastičkim kartama donedavno (a ni danas stanje nije ujednačeno) nije se posvećivalo dovoljno pozornosti u toponomastičkim radovima. Moje je međutim uvjerenje da su one neophodne. Unatoč činjenici da su toponomastičke karte sumarna karaktera, smatram ih jednakopravnim po važnosti svim ostalim elementima opisa i prezentacije građe. Toponim koji nismo u stanju identificirati u prostoru ne bi se smio smatrati toponimom. Jer, toponim samo u tom slučaju u potpunosti ispunjava svoju funkciju. Toponimi nisu apelativi iako su im apelativi u osnovi nastanka i postojanja. Nihada Ibrišimović to zna i zato je tako postupila. I to je velik doprinos čitanju i razumijevanju rezultata do kojih je došla.

Kao građanin druge države i drugačijega kulturološkoga, a u stanovitom smislu i jezičnoga podneblja, osobito sam sretan što se pokazalo da je autorica pristupila jednom povijesno, jezično i etnički kompleksom prostoru potpuno znanstveno neutralno kao da dolazi s drugoga planeta! To iznimno cijenim i sam se od početka svojih istraživanja zalažem za takav pristup i za takve stavove u znanosti. Moram priznati da ni nama istraživačima obalne toponimije nije svaki put lako iako se tako ne čini s obzirom na to da istražujemo jedan, danas više-manje homogen etnički prostor. Ali povijesni nije bio takav. A toponimski likovi upravo to pokazuju. Nije trenutak za raspravu, ali treba reći da i među istraživačima obalne toponimije postoje suprotstavljeni jezični stavovi u kojima je hladan znanstveni pristup itekako potreban. U svakom slučaju, i u toj je sferi riječ o iznimnom znanstvenom pristupu i znanstvenom poštenju, rekao bih, o poštenju *tout court*, kako kažu Francuzi.

Da zaključim: bosanskohercegovačka onomastička i osobito toponomastička istraživanja knjigom *Ilijaška toponimija* Nihade Ibrišimović napravila su važan korak naprijed u modernoj interpretaciji toponimijskih činjenica. I ne samo onih koje su relevantne za Bosnu i Hercegovinu već i za Hrvatsku i slavenski svijet općenito. Nepregledan je broj onima iz najstarijih jezičnih slojeva koji mogu poslužiti budućim onomastičarima, i ne samo njima, za usporedna istraživanja na ovom kompleksnom južnoslavenskom jezičnom prostoru. A upravo su onimijski korpusi, s obzirom na svoju otpornost promjenama, za to najpogodniji.

Nihada Ibrišimović svojim se djelom predstavila onomastičkoj javnosti, bosanskohercegovačkoj i ukupnoj, kao kompetentna i upućena istraživačica na ovom polju! Ona je to i prije bila, ali je bilo slabije vidljivo. U budućnosti će se vidljivost podići jer su, prema informacijama koje imam, pri završetku i nova istraživanja. Zato ću ponoviti: knjige poput *Ilijaške topnimije* nisu samo onomastičko postignuće jednoga zainteresiranoga pojedinca. One su jednako tako trajni čuvari jednoga identiteta. A u suvremenom i površnom poimanju svega i svačega, identiteti svih vrsta gube tlo pod nogama. Svjesni smo – ja svakako, a vjerujem i Nihada Ibrišimović – da našim zalaganjem za „nešto nepotrebno” kao što je identitet, nećemo zaustaviti trendove koji su u tijeku. No to ne znači da treba odustati.

Vladimir Skračić